

בדין ברכות המילה – בנימין לנדאו

איתא בברייתא, שבת קל"ז: "המל אומר: אקב"ו על המילה, אבי הבן, אומר: אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, העומדים אומרים: כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה, לחופה ולמע"ט, והמברך אומר: אשר קידש ידיד מבטן וכו'".

נחלקו הראשונים באשר לסדר הברכות:

ר"ת: סדר הברכות הוא ע"פ הסדר שנקטה הברייתא דהיינו: ברכת המל-קודם המילה, ברכת אבי הבן והעומדים – לאחר המילה, ובגמר המילה – המברך.

רשב"ם: הנהיג במקומו שיברך אבי הבן קודם המילה, דהיינו: האב יברך ראשון (העומדים עונים אחר ברכתו), לאחריו המוהל – קודם המילה, ולאחר המילה – ברכת המברך.

הנהגתו זו של הרשב"ם באה בעקבות הנחותיה של הסוגיא בפסחים ז. (שעוד נדון בה בהרחבה

בהמשך הדברים) הדנה בברכתו של בודק החמץ: "רב פפי משמיה דרבא אומר: "לבער חמץ",

רב פפא אמר משמיה דרבא "על בעור חמץ", "בלבער" כו"ע לא פליגי דודאי להבא משמע כי פליגי ב"על ביעור" מ"ס מעיקרא משמע ומ"ס להבא משמע".

לכן: א. מכיון ש"להכניסו" (בברכת האב) – "להבא" משמע, מן הראוי לברכה קודם למילה ולא לאחריה.

ב. כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן.

בשל שני נמוקים אלה שנה הרשב"ם מסדרה של הברייתא.

ר"ת, מאידך גיסא, אומר שאין לשנות מן הסדר המופיע בברייתא ואף מביא ראיה לשיטתו מנוסח הברכות גופו – העומדים אומרים: "כשם שנכנס לברית וכו'", משמע שכבר נכנס. דהיינו: לשון זו מתקבלת, אם תאמר ברכת אבי הבן לאחר המילה, ולא קודם לה.

ובאשר להשגותיו של הרשב"ם:

א. "לבער" – "להבא" משמע, כיו"ב "להכניסו", הכונה בכך כדברי הר"ן (סוף פרק תשעה-

עשר דשבת): "לא למימרא דלהבא דוקא משמע ולא לשעבר, אלא דטפי משמע להבא מלשעבר

אבל ה"ה נמי דמשמע לשעבר".

ב. "מברך עליהן עובר לעשייתן" – מביא על כך הרא"ש (שבת פרק א, אות י') שלשה

תירוצים:

1. "ה"ה כשהמברך עצמו עושה המצוה" – אך כאן המוהל עושה המצוה, ואכן הוא מברך ועובר לעשייתן, לעומתו האב שאינו מהוה חלק פעיל בצעוה המעשי של המצוה אינו מחויב ב"עובר לעשייתן".

2. בשם ר"ת: "דברכה זו אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשו קאי, אלא מודה ומשבח

* הלכה שנהבררה בכסגרת שעורי הבקיאות במסכת שבת (פרק ר' אליעזר דבילה)

להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו כשתבוא עוד לירד, ותקנו לה מקום זה, לגלות ולהודיע, דזאת המצוה נעשית לשם הקב"ה, ולא לשם מורנא, ולא לשם הר גריזים".

3. "כשאבי הבן מברך מיד אחר ברכת המזלה, מקרי שפיר "עובר לעשייתו", וגם "להבא" לפי שעדיין לא פרע, ותנן מל ולא פרע כאילו לא מל" (רא"ש שם).

הברייתא הנ"ל ממשיכה ומביאה ג"כ סדרן של ברכות במילת גרים ועבדים.

"המל את הגרים אמר אקב"ו על המילה, והמברך אמר: אקב"ו למול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית וכו'". המל את העבדים... והמברך אמר: אקב"ו למול את העבדים וכו'". וכן גרס הבה"ג, ובעל העטור.

הרי"ף בגירסתו, השמיט את ברכת המל ומעמידה על ברכה אחת "למול את הגרים וכו' " או "למול את העבדים וכו' " - הנ"מ להלכה, ברורה.

הרז"ה: מקבל את גירסת הגמ', אלא ששואל לגבי הברכה השני' כיצד מברכין לאחר המילה "למול" את הגרים והלא "למול" - "להבא" משמע? משום כך, משמיט הרז"ה מן הברכה השני' קטע זה.

אך אנו ע"פ דרכנו נשיב ש"להבא" משמע היינו טפי מ"לשעבר", אך "לשעבר" נמי משמע. הרא"ש: ג"כ מביא את נוסחת הספרים שאינה גורסת את ברכת המל, אך ע"פ באורו "היינו משום שלא התצרך לפרש ברכת המילה, לפי שאין בה שני, אלא בברכה שהוא במקום אבי הבן". הר"ן: הבין בפשטות בגירסת הרי"ף - ברכה אחת כוללת ותו לא. אולם ע"ס הבנה זו הוא מעורר מספר שאלות.*

א. "למה כללו הכל בברכה אחת ולא תקנו בה שתי ברכות תחילה וסוף, כמו שתקנו במילה של ישראל, המל אמר וכו' המברך אמר וכו' ?

ב. למה תקנו בה "ולהטיף מהן דם ברית" ?

ג. למה שנו נוסח ברכה זו לתקן בה "למול" ולא תקנו בה "על המילה", כמו שתקנו בו במילה של ישראל ?

משיב על כך הר"ן:

א. "לפי שאינו גר עד שימול ויטבול, ולפיכך לא ברכו על המילה כשם שאין מברכין על הטבילה אלא הוא עצמו בעליתו מברך עליה". דהיינו אין מברכים על חלק של מצוה, לא על הראשון ולא על האחרון. הגר עצמו לכשעבר את כל תהליך גיורו (מילה וטבילה), בגמר המצוה, מברך "על הטבילה" (קודם לכן אינו יכול לברך בשל גיורתו). (לכאורה, יברך הגר בגמר המצוה "על המילה ועל הטבילה" ? - אלא כיון שנימול זמן רב קודם לכן (טובל רק לאחר שנתרפא) הוי הפסק הגדול). ע"פ כלל זה, אם אין מברכין על חלק מן המצוה מהי משמעות הברכה "למול את הגרים"

וכו' ?

- "לפי שדם המילה בריחם של ישראל הוא ועל הברית אנו מברכין". דהיינו: איך אנו מברכים ישירות על אותו חלק מתהליך הגיור שעומדים לבצע - על המילה. כ"א מברכים ברכה כללית על

* השארה אינן כמצוה ע"פ הסדר הכופיע בר"ן.

תהליך הגיור בכללו - כניסתו לברית בין הקב"ה וישראל, אך כיון שבריתן של ישראל נעשת ע"י דם המילה (בלבד), צוינה דרך זו בנוסח הברכה של מילת הגר, כמשמעות עקיפה, בעוד המשמעות הישירה מכוונת לתהליך הגיור כולו.

ב. "ולהטיף מהם דם ברית" - "לפי שיש כמה גרים שמתגירין כשהם נמולים*, ועיקר מילתן הטפת דם ברית היא, לפיכך תקנו לכולם כן". (בשם הרמב"ן).

ג. בכדי להשיב על שאלה זו יש להקדים לכך הקדמה.

הגמ' בפסחים ז', מביאה מחלוקת אמוראים בענין בדיקת חמץ, כיצד לברך? "לבער חמץ" (בלמ"ד) או "על בעור חמץ". ב"לבער" כו"ע לא פליגי ד"להבא" משמע, ב"על בעור" נחלקו, מ"ס "לשעבר משמע ומ"ס "להבא" משמע.

מקשה הגמ' מן הבריתא בשבת קל"ז: שהזכרנו לעיל, והלא שנינו: "אקב"ו על המילה"?! משיבה הגמ': "התם היכי נימא, נימא "למול", לא סגיאל דלא איהו מהיל"?! דהיינו: למ"ד ש"על בעור חמץ" - "לשעבר" משמע (ויש לברך "לבער חמץ") כיצד מברכים "על המילה"? (בברכה זו לא פליגי שמברכים אותה קודם למילה מצד "עובר לעשייתן") ומשיבה: במקרה זה אין אפשרות אחרת. אם יאמר "למול" היא זה כמוציא דבר שקר מפיו, כיון שהמוהל אינו מצווה למול, אלא מבצע זאת מכח שליחותו של אבי הבן וצווייה (הרשאי למנות שליח). לכן, בלית ברירה, מברכים "על המילה". (לעומת זאת, בבדיקת חמץ כיון שהמצוה מוטלת על החמץ וכל איש ואיש בודק בביתו, יטל הבודק לומר: "לבער" (אינו שקר) משום ד"להבא" משמע ולא "על בעוד", ו"לשעבר" משמע).

שואלת הגמ': "אבי הבן מאי איכא למימר"?! דהיינו: לפחות אבי הבן עליו מוטלת המצוה, אם מל, יברך "למול"?! משיבה הגמ': "אין הכי נמי".

נראה לכאורה מסוגיא זו המבוארת ע"פ רש"י, שלשיטתו: "למול" מברך זה החייב במצוה אע"פ שיכול לעשות שליח, אולם השליח (המוהל) אינו מברך, אלא "על המילה" (גם למ"ד "לשעבר משמע", משום דאי אפשר) כיו"ב לענין בדיקת חמץ, בעל החמץ מברך "לבער", שליח מברך "על בעור".

שואל התוס' ד"ה "לא סגי" (פסחים דף ז'): - מדוע המל את הגרים מברך "למול", והלא המל אינו מצווה? ומשיב: "שהמברך חייב למול כמו האב המל" דהיינו: כיון שאין כל חיוב מיוחד על אף אדם למולו, מי שנטל עליו את בצוע המצוה - נתחייב בה (כמו האב המל) ורשאי לומר "למול".

הרמב"ם (פ"ג מהל' מילה הל"א) פסק: "המל מברך קודם שימול אקב"ו על המילה, אם מל בן חבירו ואם מל את בנו מברך - וצונו למול את הבן" דהיינו: כבאר רש"י הנ"ל.

הרא"ש (בפרק א' בפסחים את י') מביא שתי שיטות בקביעת הנוסח לברכות: 1. ר"ת: כל מצוות דנעשות מיד שייך לברך עליהן "על" כגון: על מקרא מגילה, על הטבילה, על נט"י, על

* בימינו, הופעה זו שכיחה למדי (בשל סיבות רפואיות).

הפרשת תרומה וכו' אבל להניח תפלין, להתעטף בציצית ולישב בסוכה - יש בהן שהוי והלשון מורה על כך, להיות מעוטר בתפלין, ולהיות עטוף בציצית ולישב בסוכה לאכול ולטייל כל היום... - לכן מברכין בהן בלמ"ד.

2. ריב"א: "מצוה דאפשר לעשות ע"י שליח מברך "על", אבל מצוה שהוא בעצמו צריך לעשותה צריך לברך בלמ"ד. וזוהי קצת סברת הש"ס ד"למול" משמע דלא סגי דלא איהו מהיל...". ע"ס עקרונות אלה, מבארים כל אחד לשיטתו, חלק ניכר מן הברכות וכמו"כ את הנראים לכאורה כחריגים.

ע"פ שתי שיטות אלה נראה, שבמילה יש לברך "על המילה", אם לדעת הר"ת, מצד מצוה הנעשית מיד בלא שהוי, אם לדעת הריב"א, מצד מצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח. לא מסתבר לשיטתם שהיא חלוק בין המצווה לשלוחו - בין אבי הבן למדהל.

קשה א"כ לדעת הרמב"ם המחלק ביניהם.

נפנה כעת לשאלת הר"ן מדוע תקנו במילת גרים נוסח "למול" השונה ממילת ישראל? ניתן לישב נוסח זה כא"א לפי שיטתו.

לר"ת - כיון שתהליך גיורו מורכב ממילה וטבילה דהיינו: יש שהוי בקיום המצוה - מברך "למול" (כביכול "מילה" ארוכה). אך יש לציון כפי שהערנו לעיל, שאין ברכה זו מתייחסת ישירות לבצוע המעשי של המילה, שאלמלא כן לדעת הר"ף לא הי' לנו לברך כלל, כיון שזהו רק חלק מן המצוה, אלא שזוהי ברכה כללית, אשר גם הנוסח הארוך שלה: "... שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ וכו' " מצביע על כך.

לריב"א - מתורץ בר"ן, ע"פ דרכו - "דכי מברכין ב"על" הני מילי מצוה שאפשר לעשות ע"י שליח, אבל הכא כיון שהגר ממציא את עצמו ולא סגי, בלא הכי תקנו אתה בלמ"ד וכו'". דהיינו: מברכין ב"על" - מצוה היכולה להעשות ע"י שליח. אמנם המצוה מוטלת על האב אך הוא רשאי למנות שליח, שיבצע את כל המילה לברו, ללא כל שתוף פעולה מצד האב. לעומת זאת גר, חייב "להמציא את עצמו", כל, לשותף פעולה עם המוהל שאל"כ לא תצא המילה אל הפועל (אם יתנגד) ומכיון שאין לגר הנימול תחליף, קרי: "שאינו יכול להעשות ע"י שליח". באותה שיטה, אך בדרך קצת שונה נתן להסתייע בתרוץ התוס' הנ"ל (פסחים ז'): וכפי שבארנוהו: כיון שאין כל חיוב מיוחד על אף אדם למולו (מחוץ לנמול עצמו), נחתיב במצוה רק מי שנוטל על עצמו את בצועה, לא שייך לומר בה: אפשר לעשות ע"י שליח".

ע"פ הכללים דלעיל יש לבחון, מחדש את ברכת אבי הבן "להכניסו בבריתו של א"א" - לכא' צריך הי' לומר: על הכנסתו וכו'?(מלבד השאלה שמשאלה קודם לכן, לשי' הר"ת החולק על הרשב"ם בענין מקומה של ברכת האב), "להכניסו" משמע "להבא" לכו"ע וראוי לכא' יותר לנקוט לש' "על" - "לשעבר" משמע? והתשובה היא אחת, כלשונו של הרא"ש (פסחים), פרק א' אות י' (-): "... משום דברכה זו לא נתקנה לגמרי על מצוה זו, תדע דהא מברכין אותה לאחר המילה, אלא נתקנה להודות ולהלל ולשבח להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו בכל פעם שתבוא לירדינו" (וכן ברא"ש, שבת פ"א אות י' בשם הר"ת בענין השאלה הקודמת - הובא לעיל)

עכ"פ, בברכה הראשונה לכו"ע אך חלוק בין המצווה לשלוחו - האב אם מל, לבין המוהל

קשה לרמב"ם המחלק ביניהם.

לכאור יש לרמב"ם סיעתא ברורה מן הגמ' בפסחים ז': הגמ' שואלת אבי הבן מאי איכא למימר? ומשיבה: "אין הכי נמי". דהיינו: אבי הבן צריך לברך "למול", וכן פסק הרמב"ם. כיצד אי"כ תכלכלנה השיטות האחרות (ר"ת והריב"א) את דברי הגמ' הנ"ל?

אלא, שלאחר שנדקדק בהבנת הסוגיא נבחין שמסקנה זו אינה אלא רק אליבא דמ"ד "על בעור" - "לשעבר" משמע, ולכן מברכים "לבער". כיון שהמוהל המברך א"א שיאמר "למול", כיון שאינו מצווה, אומר "על המילה" אך, במקום שאפשר, כגון: האב המצווה, אם מל, עדיף שיברך "למול". אולם למסקנת הסוגיא - "הלכתא: על בעור חמץ", דהיינו: כמ"ד ש"על בעור" - "להבא" משמע ויש להעדיף לשון זו ע"פ "לבער", כבאורו של הרא"ש (פסחים, פ"א אות י'), ע"פ גמ' בברכות נ. "מברכותיו של אדם ניכר שתלמיד חכם הוא" - והמברך על בעור ניכר שתלמיד חכם הוא ויודע ד"על בעור" נמי "להבא" משמע (ומביא לכך רא"י מקרה דומה, עיי"ש). ממילא ברכת המוהל: "על המילה" אינה משום שאי אפשר אלא מעיקר הדין, בשם שאת ברכת "על בעור חמץ" מברך גם השליח מעיקר הדין, ולכן גם בעל המצוה - האב יברך "על המילה" דמשמע "להבא". גם אם לא יודגש חיובו המיוחד במצוה, בלשון "למול" - הכי עדיף. וכן נראה מלש' רש"י שם ד"ה "והלכתא על בעור" - נמי להבא משמע, וגבי מילה נמי לא שוא אבי הבן מאינש דעלמא, דהא להבא משמע ועל המילה נמי כלמול דמי". ממילא תבוארנה שיטותיהן של ר"ת והריב"א וצ"ע בדברי הרמב"ם.

הטור (בי ו"ד סי' רס"ה) מביא את לש' הרמב"ם, אך כתב "ונהגו שלא לחלק וכ"כ בעל העטור". הב"י מביא את הר"ן המאריך בפלפולו ליישב את דעת הרמב"ם, ובשו"ע (בהל' מילה, רס"ה. ב') נסק להלכה כדעת הרמב"ם. הרמ"א מביא בשם החולקים (טור בשם בעל העטור): "וכן נוהגין שלא לחלק".

בנושא הברכות שנתקנו על מילת גרים ועבדים הובא בטור (יו"ד, הל' עבדים סי' רס"ז), שענין זה נשאל לפני רב יהודאי גאון "המל את העבדים מברך א' או ב' ? ואמר: המל מברך "על המילה", "וצונו למול את העבדים" כולל במקום להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" דהיינו: שתי הברכות. קודם המילה - "על המילה" כבמילת ישראל, ואחר המילה - "למול את העבדים" כתחליף לברכת להכניסו בשא"א, או ככלולה בברכה זו (באור הב"ח שם). בשיטת הרי"ף רבו הגירסאות - הב"ח מונה אתן אחת לאחת.

א. רי"ף בדפוסים: "ומאן דמהיל גר ועבד, נכסי ערוה, ונברייך על המילה" והדר לימהול, ובתר דמהיל לברוך "למול את הגרים וכו'" - שתי ברכות. קודם המילה - "על המילה", לאחר המילה - "למול, את הגרים וכו'".

ב. באלפסי הישן הגירסא בברייתא: "המל אומר אקב"ו למול את העבדים והמברך אומר למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית" - שתי ברכות. קודם המילה - "למול את העבדים", לאחר המילה - "למול את העבדים וכו'".

ג. הרשב"א בתשובה, וכן משמע בדעת הסמ"ג שגרסו ברי"ף: "המל אימר למול את העבדים ולהטיף וכו' " - ברכה אחת, קודם המילה (וכן דעת הרמב"ם בפ"ג מהל' מילה הל"ה - נחלקו בנוגע לחתימה, לרמב"ם אינו חותם).

ד. מדברי הר"ן: נראה, שישנה ברכה אחת - לאחזר המילה למול את הגרים וכו', (קודם למילה - כלום).

להלכה נפסק בשו"ע יו"ד רס"ז, סע' י"ב "המל את העבדים מברך אקב"ו למול את העבדים... ואח"כ מברך אקב"ו למול את העבדים וכו'".

דהיינו: א. פסק כאותן שיטות המצדדות בשתי ברכות - אחת קודם המילה ואחת לאחריה כדעת ר' יהודאי גאון (בה"ג), בעל העטור, הרא"ש, גירסת הגמ' שלפנינו וגירסות א' וב' ברי"ף.

ב. סבר להלכה כגירסת האלפסי הישן באשר לנוסח הברכה קודם למילה - "למול את העבדים".
ג. פסק שלא כרמב"ם בענין החתימה, ויחתום "בא"י כורת הברית" (עיין ש"ך, שם, ס"ק, כ"ג).

אם נבחן שוב את כלליהם של ר"ת והריב"א בענין נוסחם הכללי של הברכות, לאיר הגירסאות הנ"ל נגיע למסקנה זו:

אם נקבל את עקרונו הראשון של השו"ע - במילת גרים ועבדים נתקנו שתי ברכות, אחת קודם למילה, ואחת אחריה, אזי בהכרח הברכה שקודם למילה מתיחסת ישירות למעשה המילה עצמו. ממילא תתפלגנה דעותיהם של הנ"ל.

לריב"א - כל מצוה שאפשר לעשות ע"י שליח ברכתה "על", מכיון שגר לא שייך שתעשה מצוותו ע"י שליח, אם משום שחייב להמציא עצמו, אם משום שאין אף אדם שנתחייב במיוחד במילתו, ברכתו תהא "למול" (כגירסת האלפסי הישן).

לר"ת - אין זו כעת מצוה הנעשית בשהוי (כגירסת הר"ן; מילה וטבילה) אלא מצוה הנעשית מיד - המילה בלבד. משום כך, מן הראוי לברך קודם לה - "על המילה" (כגירסת הרי"ף בדפוסים) עפ"ז נוכל לקבוע, ששיטתו של הריב"א, מתאימה לנוסח הברכה שנפסק ע"י השו"ע, משא"כ שיטת ר"ת.

אם לא נקבל את עקרונו של השו"ע, ברמב"ם, רשב"א בתשובה, והסמ"ג דהיינו: ברכה אחת, להסכים לנוסחם "למול את העבדים", כברכה הקודמת למילה, וממילא מתיחסת ישירות אליה, יסכים רק הריב"א ואילו ר"ת יחלוק.

ואילו לגירסת הר"ן ברי"ף: "למול את העבדים" - לאחזר המילה, לשיטתו, יודו לו הן ר"ת והן הריב"א.